

SPONA TYPU OBERWERSCHEN ZE STEHELČEVSI, OKR. Kladno

Rastislav Korený

ÚVOD

Bylo to pravděpodobně v roce 1962, kdy A. Knor objevil a prozkoumal v prostoru cihelny SONP Kladno (bývalá Žákova cihelna) na k. ú. Stehelčevs dva hroby z doby stěhování národů. Po jeho předčasné smrti nálezy převzal B. Svoboda.

Předmětem tohoto krátkého pojednání je stříbrná pozlacená spona z hrobu 2 (*obr. 1; 2*).

Sponu podrobně popsal B. Svoboda (1975, 137), který ji charakterizoval jako spínadlo se třemi knoflíky.¹ Výsledkem Svobodovy analýzy byl závěr, že spona byla vyrobena v poslední čtvrtině 5. století a do země se dostala, s ohledem na silné opotřebením zlacení, ještě na konci téhož věku (srov. *Rybová 1980*).

V posledních letech se sponě opět dostalo širší publicity. Podle nových rozborů, vycházejících samozřejmě z publikace B. Svobody, je vesměs řazena už na přelom druhé a třetí třetiny 5. století, tedy do průběhu mladší fáze vinařického stupně (stupeň D3; *Tejral 2002*, 333; *Jiřík 2007*, 137 – zde jako typ Sokolnice-Gursuf; *Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007*, 569–570 – typ Sokolnice-Bakodpuszta-Gursuf). Zcela jinak situaci hodnotí J. Bemann, který sponu, společně s dalšími podobnými exempláři, datuje do 5. jihoněmecké fáze (tj. mezi 530–555; *Bemann 2008*, 192–193, pozn. 282).

ROZBOR

Nedávno bylo možno opět celý nález, včetně spony, dokumentovat (*Korený v přípravě*).² Při podrobné prohlídce spony bylo zjištěno, že na půlkruhovitě hlavici nebyly původně tři, ale pět knoflíků (*obr. 1; 2*). Důkazem toho jsou nejen otvory po železných trnech a zbytky těchto trnů, ale zejména korozní stopy kruhového tvaru, které jednoznačně dokazují, že na hlavici byly po určitou dobu připevněny další dva knoflíky (*fototab. 1*).³ Otázka, zda vrcholový jednoduchý knoflík byl ztracen a nahrazen starším profilovaným typem (jak se kdysi domníval B. Svoboda), či na hlavici byl od začátku profilovaný knoflík, zůstane asi otevřená. Podle silného opotřebením zlacení je zřejmě pravděpodobnější druhá varianta.⁴

Zjištění, že spona měla původně pět knoflíků, má zásadní dopad jak na její typologické, tak chronologické zařazení, a tím samozřejmě i na datování samotného hrobu.

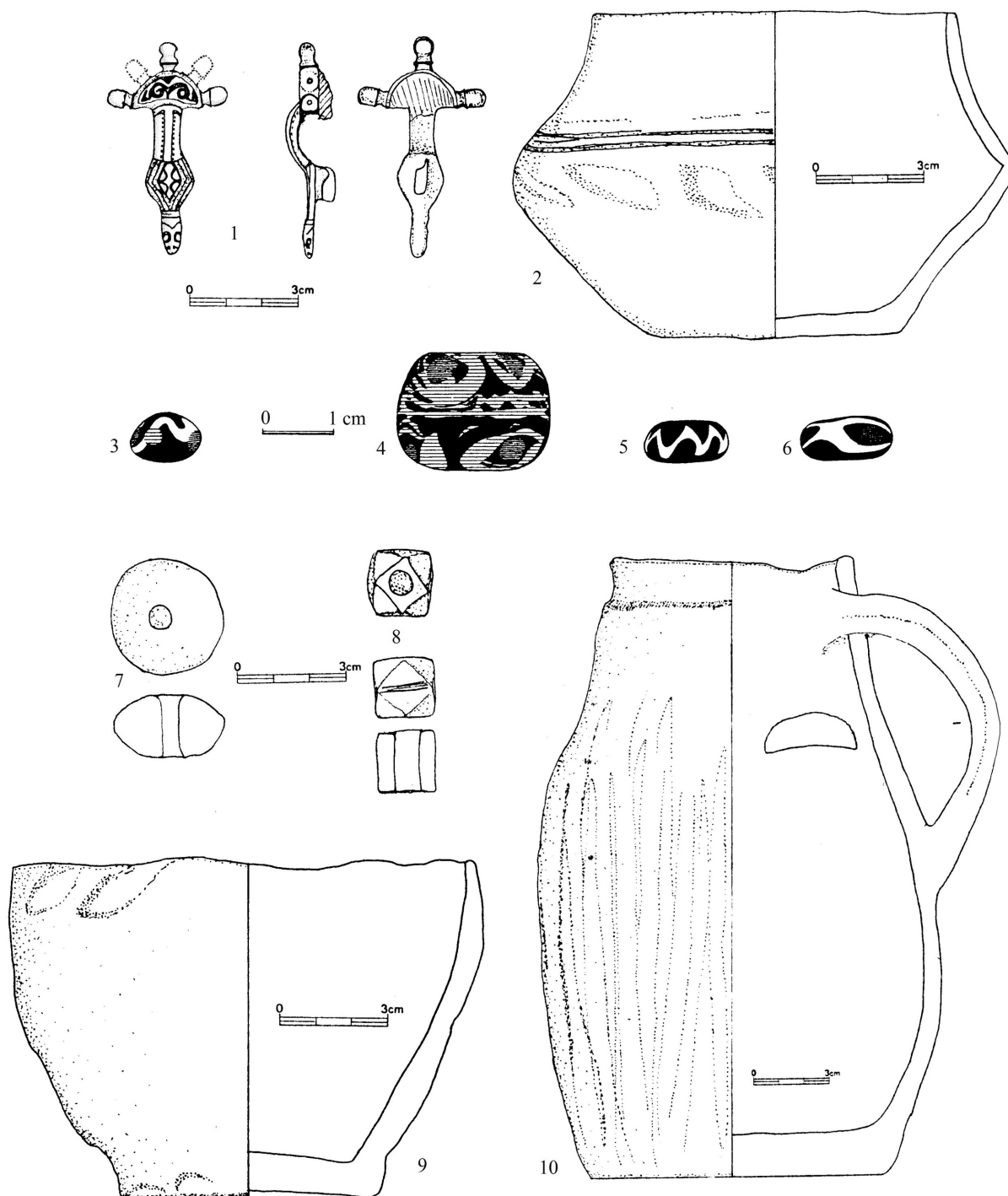
Spona ze Stehelčevsi vykazuje obvyklou stavbu soudobých, resp. starších lučkovitých spon s pěti knoflíky (např. typ Reuden, skupina spon Cutry-Naumburg-Kölleda). Od ostatních spínadel ji odlišuje základní prvek, a to výzdobný motiv na nožce – čtyři oddělené komůrky půlkruhovitě tvaru. Jejím

¹ K dosud uvedeným vlastnostem pouze doplňuji, že její dnešní hmotnost činí 14,5 g. Spona byla podrobena RFA měření, ze kterého vyplynulo, že zlacení bylo provedeno pomocí amalgámu (analýzu provedl Jaroslav Frána z Ústavu jaderné fyziky v Řeži, za což mu děkuji). Podrobné výsledky, spolu s měřeními dalších spon z doby stěhování národů, budou zveřejněny na jiném místě.

² Za možnost studia nálezu děkuji Václavu Mouchovi z Archeologického ústavu v Praze a Boženě Frankové a Ivaně Hušákové z Vlastivědného muzea ve Slaném, ve kterém jsou nálezy uloženy. Místo deponování antropologického materiálu (pokud se vůbec dochoval) se nepodařilo zjistit.

³ Nabízí se otázka, proč tak zjevné stopy po knoflicích mohl B. Svoboda přehlédnout? Možné vysvětlení zřejmě souvisí s tím, že sponu posuzoval ještě před její úplnou konzervací, tj. příslušné detaily byly asi skryty pod vrstvou nečistot. Na publikovaném snímku jsou totiž viditelné stopy koroze většího rozsahu, než je tomu dnes – byť se současně zdá, že na tomtéž snímku je patrný zbytek pravého železného trnu po čtvrtém knoflíku (*Svoboda 1975*, obr. 7).

⁴ Vrcholový knoflík je identický např. s knoflíky spon t. Niederflorstadt-Wiesloch z hrobu 101 z pohřebiště v Praze-Zličíně. Jsou datovány do 2. třetiny 5. století (*Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007*, obr. 6–7).

Obr. 1. Stehelčevy, okr. Kladno. Hrob 2, obsah ženského pohřbu. Č. 1 spona, čárkovane vyznačeny chybějící knoflíky

nejbližším analogickým nálezem je spona s dochovaným postranním párem knoflíků z Taradeau, Dép. Var (obr. 3:5). M. Kazanski ji ne příliš šťastně řadí do skupiny podunajských spon a datuje do Tejalova stupně D3 (Kazanski 1997, Fig. 14:8; Stutz 1998, Fig 6:1).

Poněkud jiného provedení (zvláště lučíc a patka) je pár stříbrných pozlacených spon z hrobu 2 v Oberwerschen, Kr. Hohenmölsen (obr. 3:1; Schmidt 1961, Taf. 77:c,d; 1970, 16–17, Taf. 2:3, 107:2a–2b),⁵

⁵ Nutno doplnit, že v Oberwerschen byl ještě pár malých zoomorfních spon typu Herpes, které se objevují v první polovině 6. století (Marti 2000, 57, Abb. 30).

další pár téměř stejné fabrikace je z hrobu 85 v Szentendre, Kom. Pest (obr. 3:4; Bóna 1988, 268).⁶ Spony z Oberwerschen byly původně řazeny do velkého konglomerátu spínadel typu Reuden (Kühn 1974, 749). Teprve nedávno Ch. Hansenová ve své práci vyčlenila nový typ, do kterého zařadila ještě spony z Szentendre a Stößen (Hansen 2004, 32–33; srov. Tejral 2002, 332–333; Bemmann 2008, 193).⁷

K uvedenému typu patří i dochovaná spodní polovina stříbrné pozlacené spony z Ringelsdorf-Niederabsdorf, VB Gänsendorf (obr. 3:3; Allerbauer 1991, 263 – typ Reuden, Abb. 1275; Tejral 2002, Abb. 10:10). S první skupinou má shodnou patku, s druhou pak lučík; představuje tedy jakýsi spojovací článek.

Podívejme se nyní na další typy spon, kde se objevuje stejný výzdobný motiv – čtyři oddělené komůrky půlkruhového tvaru.

Spony s ptačími hlavičkami (Koch 1998, typ VII.2.2-Gruppe B). Stejnou výzdobu nožky vykazuje pár stříbrných pozlacených spon z hrobu 192 z Villingendorf, Ldkr. Rottweil. Od spínadel t. Oberwerschen se liší právě jen záhlavní částí spony (obr. 3:7; Frank 2008, Abb. s. 41). K uvedenému páru lze počítat i sponu z hrobu 46 z Villey-Saint-Étienne, Dép. Meurthe-et-Moselle (obr. 3:6; Koch 1998, 396–399, 653, Taf. 50:15). Její nožka je zdobena týmž motivem, byť v poněkud geometrizujícím stylu.⁸

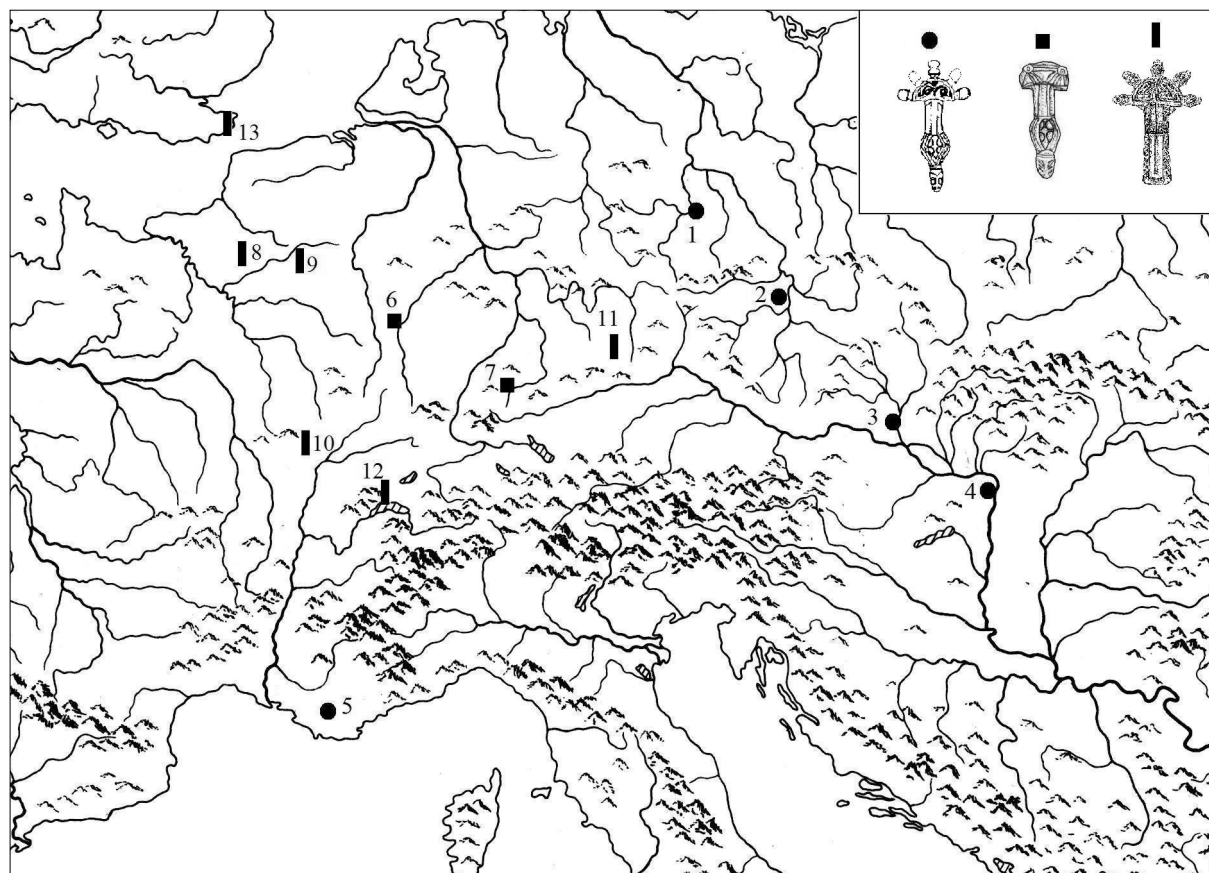

Obr. 2. Stehelčevs, okr. Kladno. Hrob 2, spona

⁶ Datování hrobu 85 v Szentendre ovlivňuje pár esovitých spon, které jsou výrazně mladší.

⁷ Provedení stříbrných pozlacených spon z hrobu 31 v Stößen, Kr. Halle, je ale značně odlišné (Hansen 2004, 32–33; Schmidt 1961, Taf. 73; 1970, 25–26). Celková stavba a zvláště provedení výzdoby nožky odpovídá typu Douai (skupina spon Cutry-Naumburg-Kölleda; Koch 1998, Taf. 28:7–12), proto je do skupiny spínadel typu Oberwerschen nepočítám.

⁸ Tuto sponu ještě doprovázela chronologicky mladší klešovitá spona typu Straß a pár terčovitých spon (Koch 1998, 398–399).

Obr. 3. Mapa lokalit se sponami typu Oberwerschen a sponami dalších typů s motivem čtyř oddělených komůrek (obr. 1:1–2, 7–10; 2; 3 – kresby a foto autor, obr. 1:3–6 podle Svoboda 1975)

Spony s pěti knoflíky a se čtyřmi komůrkami na záhlavní destičce (typ I.3.3.3.5.1- skupina A, původní vzory; Koch 1998, 103–105). Z této skupiny franských spon jsou našemu hledanému vzoru nejbližší exempláře z hrobu 49 z Bulles, Dép. Oise (obr. 3:8; Koch 1998, Taf. 15:2), Monceau-le-Neuf-et-Faucouzy, Dép. Aisne (obr. 3:9; Koch 1998, Taf. 15:3), Sainte-Sabine, Dép. Côte-d'Or (obr. 3:10; Koch 1998, Taf. 15:5), z hrobu XX z Westheim, Ldkr. Weißenburg-Gunzenhausen (obr. 3:11; Reiß 1994, 16, Abb. 14, Taf. 11:1,2), Lonay, Kt. Vaud/Waadst (obr. 3:12; Kühn 1965, Taf. 71:6,82) a z hrobu 25B z Mill Hill (obr. 3:13; Parfitt – Brugmann 1997, Fig. 30:e).

Všechny uvedené příklady spon ukazují, že sledovaný výzdobný motiv má širší porýnsko-středoněmecký původ (tedy nikoliv podunajský; srov. Tejral 2002, 332–333; kriticky Bemmann 2008, 193, pozn. 282).

Z hlediska odívání se podle uvedených nálezů vesměs jedná o pohřby žen, jejichž oděv spínaly (nebo byly jen jeho součástí) dva páry spon (tzv. Vierfibeltracht). Oděv se čtyřmi sponami je typický zvláště pro dobu konce 5. až první polovinu 6. století (Strauß 1992, 79). Podle třídění C. Strauše by oděv ženy z hrobu 2 v Oberwerschen patřil k typu 4.1 (Strauß 1992, 131–134, 335); podle popisu nálezové situace by oděv ženy z hrobu 85 v Szentendre zřejmě náležel k typu 4.2 (srov. Strauß 1992, 134).

Z území Čech jsou dosud známé dva celky této „kostýmové“ skupiny: Praha-Dejvice, hrob 5 (typ 4.1 nebo 4.3; Píř 1892, 638) a Praha-Hostivař (typ neurčitelný; Fridrichová – Fridrich – Havel – Kovářik 1995, 236, obr. 14). Lze se oprávněně domnívat, že původně byl i ve stehelčevském hrobě pár velkých (a pravděpodobně) i pár malých spon.

Hrob 2 z Oberwerschen datuje B. Schmidt do skupiny IIIa, resp. do druhé poloviny skupiny IIb až počátek skupiny III (tj. asi 500–530; Schmidt 1961, 122). Hrob 85 v Szentendre klade I. Bóna do intervalu 510–550 (Bóna 1988, 268) a spínadlo z hrobu 46 z Villey-Saint-Étienne řadí A. Koch do druhé čtvrtiny 6. století (Koch 1998, 396–399, 653). Spony typu I.3.3.3.5.1 jsou pak obecně z první poloviny 6. století (Koch 1998, 103–105).

Jiným výrazným prvkem ve stehelčevském hrobě byl v ruce hnětený džbán, který byl součástí picího servisu – kromě džbánu obsahoval ještě misku a pohárek. Přesnou obdobu džbánu (a vlastně celého servisu) najdeme v ženském hrobě 6 ve Wörmnitz, Kr. Halle (Schmidt 1976, 74, Taf. 57:1a), který B. Schmidt řadí do II. skupiny (resp. datuje tak celé pohřebiště), samotný hrob je z fáze IIb. V tomto hrobě je chronologicky určujícím prvkem prolamovaný terč s motivem svastiky, který B. Schmidt klade do stupňů IIb–IIIa (Schmidt 1961, 137).

Jak bylo výše uvedeno, spony t. Oberwerschen se zatím objevily v doprovodu malých spon, které náležejí první polovině až polovině 6. století, tj. opět by tedy neměly být starší, než počátek 6. století (viz poznámky 5 až 7). Na základě výše uvedeného lze sponu a ženský pohřeb z hrobu 2 ze Stehelčevsi datovat, i s ohledem na značné opotřebení zlacení spony, do intervalu první poloviny 6. století, resp. samotný pohřeb pak do jeho druhé čtvrtiny.

ZÁVĚR

Nové zkoumání spony ze Stehelčevsi ukázalo, že spona nemá tři, ale pět knoflíků. To byl samozřejmě zásadní podnět k přehodnocení jejího chronologického a typologického postavení v rámci vývoje spon doby stěhování národů. B. Svoboda původně zařadil sponu na konec 5. století. Novější badání, značně nejednotné, ji většinou klade už do mladší fáze vinařického stupně druhé poloviny 5. století, či naopak do období kolem poloviny 6. století. Novým rozbohem se podařilo doložit, že spona byla vyrobena v průběhu první třetiny 6. století a po dlouhém užívání byla, společně s dalšími předměty, uložena do hrobu ještě v první polovině 6. století.

Posun v datování spony zcela mění i roli dvojice, muže a ženy, pohřbené v komorovém hrobě šesti-kulové konstrukce, vně doplněném dvěma krátkými žlaby podél kratších stran; to vše ohraničuje kruhový příkop. Lze se domnívat, že v tomto případě se dřevěná konstrukce neomezovala jen na prostou hrobovou komoru, ale že tvořila základ k mnohem impozantnějšímu pojetí – domu mrtvého, který zcela obepínal a chránil symbolický příkop, z vnitřní strany pravděpodobně doplněný nízkým valem. Stavba tohoto typu by byla podle staršího datování (tj. cca třetí čtvrtina 5. století) velmi nezvyklá i v širším geografickém kontextu. Podle opraveného datování, tj. první polovina 6. století, v rámci Čech sice stále představuje zcela ojedinělý doklad prestižního chování místní elity, nyní však již zapadá do nadregionálního vývoje hrobové architektury (kruhové příkopy: např. Erfurt-Gispersleben, hrob 41, Timpel 1980; k datování hrobu srov. Hansen 2004, 136–138; Smolín, Novotný 1957 s lit.; domy mrtvých: Zeuzleben, hroby 23–25, 64; Wamser 1987). Co je ale nejdůležitější, během první třetiny 6. století měly, podle D. Třeštíka, z území Čech odejít místní elity a zapojit se do dění v sousedních regionech (Bavoři, Langobardi; Třeštík 1996).

Nové datování, společně s dalšími zjištěními, tuto tezi popírá a hrob ze Stehelčevsi připojuje k místním pohřbům elity z této doby (např. Záluží, hrob 18/XIII, Kamýk, Klučov, hrob 22/52).

LITERATURA

- Allerbauer, S. 1991: KG Ringelsdorf, MG Ringelsdorf-Niederabsdorf, VB Gänsendorf, Fundberichte aus Österreich 29/1990, 263.
- Bemmann, J. 2008: Mitteldeutschland im 5. Jahrhundert – Eine Zwischenstation auf dem Weg der Langobarden in den mittleren Donaauraum? In: J. Bemmann – M. Schmauder (Hrsg.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11. Bonn, 145–227.
- Bóna, I. 1988: Schmuck aus einem Frauengrab. In: R. Busch (Hrsg.), Die Langobarden. Von der Unterelbe nach Italien. Neumünster.
- Frank, Ch. 2008: Das Gräberfeld von Villingendorf. In: D. Ade – B. Rüdth – A. Zekorn (Hrsg.), Alamannen zwischen Schwarzwald, Neckar und Donau. Stuttgart, 41–42.
- Fridrichová, M. – Fridrich, J. – Havel, J. – Kovářík, J. 1995: Praha v pravěku. Archaeologica Pragensia – Supplementum 2. Praha.
- Hansen, Ch. 2004: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. Basler Hefte zur Archäologie 2. Basel.
- Jiřík, J. 2007: Entstehung und Entwicklung der sogenannten Vinařice-Gruppe im Nordteil des Böhmisches Beckens, Forschungsstand und Interpretationversuch. In: J. Tejral (Hrsg.), Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26. Brno, 121–145.
- Kazanski, M. 1997: La Gaule et la Danube à l'époque des Grandes Migrations. In: J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski (Hrsg.), Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Brno, 285–319.
- Koch, A. 1998: Bügelfibeln der Merowingerzeit im westlichen Frankenreich. Bonn.
- Korený, R. v přípravě: Slánsko na konci doby stěhování národů, Slánský obzor.
- Kühn, H. 1974: Die Germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit. Graz.
- Marti, R. 2000: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Saint Sulpice VD. Lausanne.
- Parfitt, K. – Brugmann, B. 1997: The Anglo-Saxon Cemetery on Mill-Hill, Deal, Kent. The Society for Medieval Archaeology Monograph Series 14. London.
- Píč, J. L. 1892: Hroby s kostrami v Podbabě, Památky archeologické 15, 633–656, Tab. XLVI–XLIX.
- Reiß, R. 1994: Der merowingerzeitliche Reihengräberfriedhof von Westheim (Kreis Weißenburg-Gunzenhausen). Nürnberg.
- Rybová, A. 1980: Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhundert u. Z. II. Teil, Památky archeologické 71, 93–224.
- Schmidt, B. 1961: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 18. Halle.
- Schmidt, B. 1970: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Südteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 25. Berlin.
- Schmidt, B. 1976: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Nord- und Ostteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 29. Berlin.
- Strauß, E.-G. 1992: Studien zur Fibeltracht der Merowingerzeit. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 13. Bonn.
- Stutz, F. 1998: Les objets mérovingiens de type septentrional dans la moitié sud de la Gaule. Acta Praehistorica et Archaeologica 30, 137–165.
- Svoboda, B. 1975: Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného, Památky archeologické 66, 133–151.
- Tejral, J. 2002: Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: J. Tejral (Hrsg.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19. Brno, 313–358.
- Timpel, W. 1980: Das althüringische Wagengrab von Erfurt, Alt-Thüringen 17, 181–240.
- Třeštil, D. 1996: Příchod prvních Slovanů do Českých zemí v letech 510–535, Český časopis historický 94, 245–280.
- Vávra, J. – Jiřík, J. – Kubálek, P. – Kuchařík, M. 2007: Pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně, ul. Hrozenkovská – průběžná zpráva o metodice a výsledcích výzkumu. In: E. Droberjar – O. Chvojka (edd.), Archeologie barbarů 2006. České Budějovice, 565–577.
- Wamser, L. 1987: Eine thüringisch-fränkische Adels- und Gefolgschaftsgrablege des 6./7. Jahrhunderts bei Zeuzleben, Lkr. Schweinfurt, Jahrbuch der Bayerischen Denkmalpflege 38/1984, 30–50.

EINE FIBEL DES TYPUS OBERWERSCHEN AUS STEHELČEVES, BEZ. KLADNO

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Umdatierung sowie der typologischen Einordnung der vergoldeten Silberfibel, welche im ausgeplünderten Grab Nr. 2 entdeckt wurde. Die Fibel wurde seinerzeit als Kleidungsverschluss mit drei Knöpfen veröffentlicht. Mit Rücksicht darauf folgten falsche Schlüsse im Zusammenhang mit der chronologischen Einordnung und der typologischen Klassifikation, die eine Auswertung der ganzen Gruppe von ähnlichen Fibeln beeinflussten.

Die vor kurzem durchgeführte Revision des Gegenstandes zeigte, dass die Fibel ursprünglich fünf Knöpfe hatte. Die folgende Analyse brachte die Feststellung, dass sie aus dem 1. Drittel des 6. Jhdts. stammt. Die Frauenbestattung kann dann eher ins 2. Viertel des 6. Jhdts. datiert werden. Bei der Fibel wurde die Röntgenfluoreszenzanalyse durchgeführt. Ihre Ergebnisse bewiesen das Vergolden mit Amalgam.

Die neue Datierung beeinflusste die Auswertung des Grabes, dessen Konstruktion in Böhmen bisher vereinzelt ist. Die Grabkammer aus Holz hat eine Konstruktion mit sechs Pfählen (Haus vom Toten?), einen geschlossenen Graben, zwei Rinnen und vermutlich auch einen Wall. Im überregionalen Vergleich verdeutlicht es das Prestigeverhalten örtlicher Eliten. Es erhöht gleichzeitig die Zahl von bisher bekannten elitären Begräbnissen aus der 1. Hhä. des 6. Jhdts. und entkräftet auf diese Weise die bis vor kurzem vorherrschende Darstellung vom Fehlen germanischer Spitzen in Böhmen nach 530.

Abb. 1. Stehelčeves, Bez. Kladno. Grab 2, Inhalt vom Frauengrab. Nr. 1 Fibel, Strichlinie – fehlende Knöpfe

Abb. 2. Stehelčeves, Bez. Kladno. Grab 2, Fibel

Abb. 3. Karte von Fundorten mit Fibeln des Typus Oberwerschen und Fibeln von weiteren Typen mit vier abgetrennten Kämmerchen

Fototaf. 1. Stehelčeves, Bez. Kladno. Fibel aus dem Grab 2. 1, 2 – Gesamtansicht; 3 – Detailansicht – die linke Hälfte des Kopfes, der schwarze Pfeil zeigt das Loch für den Eisendorn des zweiten Knopfes und die weißen Pfeile bezeichnen die Ränder der Korrosionsspur des Knopfes mit runder Form; 4 – Detailansicht – die rechte Hälfte des Kopfes, der schwarze Pfeil zeigt das Loch für den Eisendorn des vierten Knopfes und die weißen Pfeile bezeichnen die Ränder der Korrosionsspur des Knopfes